

ANTIKVARIAT MATS REHNSTRÖM

ERBJUDER

NORGES FÖRSTA TRYCKTA BOK



ETT UNIKT KUNGLIGT EXEMPLAR

AV NIDAROS ÄRKESTIFTS MÄSSBOK 1519:

ETT FEMHUNDRAÅRSJUBILERANDE

NORSKT KULTURARV

Missale pro usu toti⁹ regni Norwegie:
scdm ritus sancte Metropolitanæ
Nidrosiensis ecclesie. Corre-
ctū atq; cū diligētia visus
castigatū et reuisus In-
cipit in nomine do-

mini.

*Servatus Thomæ N. me possidet
1626. 12. Januarij*



NORGES FÖRSTA TRYCKTA BOK

DEN 25 MAJ 2019 är det exakt femhundra år sedan *Missale Nidrosiense* lämnade tryckpressarna. Trots att det trycktes i Köpenhamn hålls Missalet för Norges första tryckta bok eftersom det var avsett att tillgodose det norska ärkestiftets behov av en egen liturgisk handbok och därmed den första bok som trycktes specifikt för att användas i Norge.

Missale scdm ritum ecclesie Ni-
drosien. finit feliciter. Impres-
sum Hafnie arte magri Pau-
li Kett: ibidem Canonici ac
scitissimi dñi nostri Pape ad
titulū Nidrosien. ecclesie Arce-
lie. Anno dñi. M. LXXV.
Die vero. xxv. Maij.

¶ Ett missale samlar de officiella texter och psalmer som ingår i den kristna gudstjänsten för var dag under kyrkoåret. Nidaros, nuvarande Trondheim, hade upphöjts till ärkestift för Norge redan 1152 och fram till 1500-talet hade gamla handskrivna mässböcker använts i landet, liksom engelska och tyska tryckta missalen. De utländska missalena var inte anpassade till det norska kyrkoåret, bl.a. saknades de specifikt norska helgondagarna. Enhetlighet saknades.

¶ Detta ville ärkebiskop Erik Valkendorf komma till rätta med när han tog initiativ till och bekostade tryckningen av *Missale Nidrosiense*. Genom missalet – och ett breviarium tryckt i Paris kort därefter – skulle kyrkans riter genomgå en nödvändig standardisering. Missalet redigerades av Olav Engelbrektsson, sedermera Norges sista katolska ärkebiskop.



Dominica prima Aduentus. Officium.



Dominica prima aduentus. Officium.

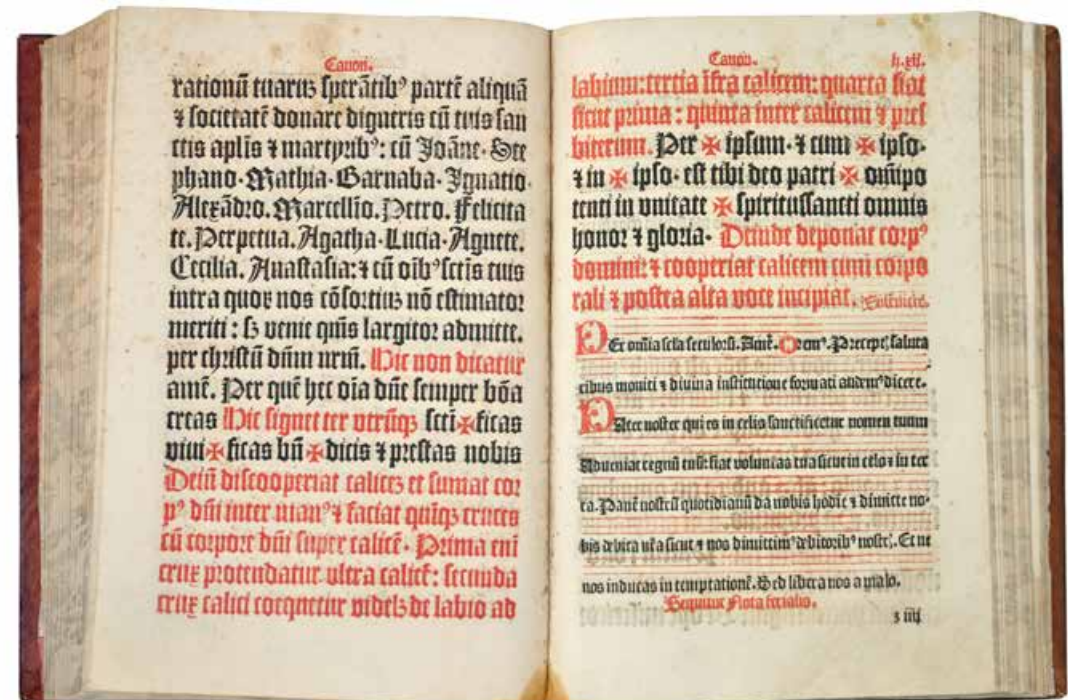
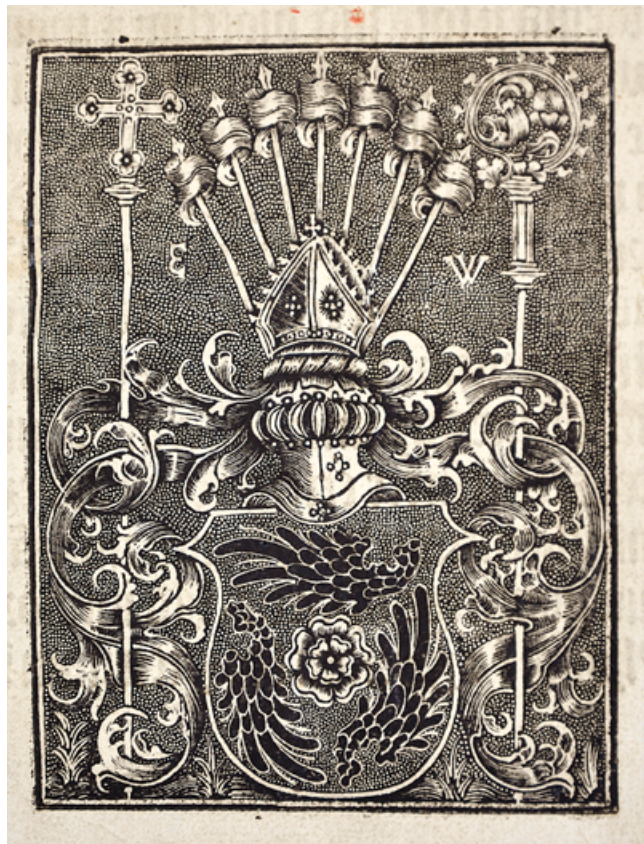
animam meā deus meus in te confido nō erubescam neq; irideāt me inimici mei etenim vniuersi q̄ te expectāt non confundentur. **Ps.** Trias tuas domine demonstra mihi: et semitas tuas edoce me. **Gliapa. Colla.** Excita quīs dñe potētiā tuā et veni: ut ab imminētib⁹ peccatorū nostrorū piculis tēmereamur p̄tegente eripi: te liberāte saluari. Qui vi. et re. **Lectio epistole b̄ri Pauli apostoli ad Romanos.**

Ratres. Sciētes quia hora est: iam nos de somno surgere. Nūc enim p̄ior ē nostra salus: q̄ cū credidim⁹ hoc p̄cessit dies aut̄ appropinquabit. Abiciamus ergo

opera tenebrarum: et induamur arma lucis: sicut in die honeste ambulemus. Nō in cōmestacionibus et ebrietatib⁹. Nō in cubilibus et in pudicijs. Nō in contentione et emulacione. Sed induimini: dominum nostrū iesum christū. **Grad.** Vniuersi q̄ te expectant non confundentur dñe. **V.** Trias tuas dñe notas fac mihi et semitas tuas edoce me. **Alleluia.** **V.** Ostende vobis dñe. **B. Vig.** **Secundū Mathēu.**

In illo tempore. Cū appropinquasset iesus hierosolimis: et venisset bethphage ad montem oliueti: tūc mīit duos discipulos dicens. Ite in castellum quod cōtra vos est: et statim inuenietis asinam alligatam et pullum cūra. Soluite: et adducite mihi. Et si quis vobis aliquid dixerit: dicite quia dominus hīs op⁹ habet: et confestim dimittet eos. Hoc autem totum factum est: ut adimpleretur qd̄ dictum est per prophetam dicentem. Dicite filie syon: ecce rex tuus venit tibi mansue

☪ Tryckningen av missalet utfördes i Köpenhamn av Poul Reff. Det är ett påkostat verk, i stort format och med text i rött och svart. Förutom en mängd vackra anfanger i träsnitt innehåller missalet en helsidesillustration föreställande korsfästelsen. Därutöver pryds titelbladet av Valkendorfs vapensköld.





Canon.

h. viii

Eigitur elemētissime
 pater per iesū christū
 filiū tuū dñm nostrū
 supplices rogam⁹ ac
 petim⁹ **Hic osculetur**
altare. uti accepta ha
 beas ⁊ bñdicas hec
 dona. hec ⁊ munera. hec ⁊ sc̄ta sacri
 fia illibata. **E**n primis que tibi offeri
 mus p̄ ecclia tua sc̄ta catholica quā pa
 nificare custodire adūare ⁊ regere digne
 ris toto orbe terrarū una cū famulo tuo
 papa nr̄o. A. ⁊ antistite nostro. A. ⁊ rege
 nr̄o. A. et omnibus orthodoxis atq; catho
 lice ⁊ apostolice fidei cultoribus.

Petitio secunda p̄ fratribus spūalib⁹.
Memento domine famulorum famu
 larumq; tuarū **Hic faciat memoriam**

☩ Missalet och breviariet var grunden för gudstjänstlivet i Norge fram till reformationen 1537. Det var tänkt att varje kyrka skulle äga ett exemplar av missalet men idag tycks endast 26 stycken vara bevarade. Av dessa befinner sig så gott som samtliga i offentlig ägo och bara några få är kompletta. Exemplaret som nu är till salu såldes på auktion 1932, vilket var senaste gången ett missale såldes på den öppna marknaden.

☩ Liksom de flesta exemplar som finns kvar bär missalet givetvis spår av århundradens läsning. Det saknar endast två blad, vilka är ersatta med välgjorda faksimiler, och boken är med tanke på sin ålder i fint skick.



De. l. maria magd.

quibus regē seculi morte ias
deposita prima est intuita.
Hec est illa femina cui cuncta
crimina ad christi uesti-
gia eius lauit gratia: **Q**ue
dum plorat ⁊ mens orat fa-
cto clamat quod cor amat ie-
sum super omnia **N**on igno-
rat que adorat quid precet s;
deletur quod mens timet cō-
scia **M**aria mater pia stel-
la maris appellaris operum
per merita. **M**atri christi co-
equata dum fūisti sic vocata
sub honore subdita **I**lla mū-
di imperatrie ista beata pec-
catrie letitie primordia fude-
runt in ecclesia. **I**lla enim
fuit porta per quam mundi
lux est orta hec resurgētis nū-

De sancto Blano.

Lux illucit letabunda
lux illustris lux iocun-
da. lux digna precomio. **I**n
solenne gaudium prozum-
pat fidelium sincera deuotio
Gloriosus hodie christi mar-
tyr glorie sublimatus solio.
Pro eternis breuia commu-
tauit gaudia felici commer-
cio. **I**n signis martyris in-
signis gloria dulcis est gau-
dij dulcis materia. **I**n iste
canticis mater ecclesia cele-
sti iubilo tange celestia. **I**n-
ter curas absolutus rex ola-
uus constitutus in regni fa-
stigio. **S**uspitabat i eterna
prouolabat in superna men-
tis desiderio. **C**hristi tra-
ctus in odore christi languēs

De sancto Blano.

constantia deuicit omnia fe-
lix felicia migrans ad gau-
dia cum palma nobili. **A**n-
te diem passionis ad instan-
tis vim agonis animat⁹ vi-
sionis diuine solatio. **Q**uod
amabat pregulstauit: pregu-
ratum plus optauit: plus
optatum vendicauit illustri
martyrio. **R**ex ⁊ martyr tri-
umphalis tutor uolter specia-
lis tua ples spiritalis sit ab
huius mundi malis te tuen-
te libera. **Q**uos infestat vis
carnalis corruptela genera-
lis pestis potēs ⁊ letalis uos
sub tuis tutos alis tua sal-
uet degetera Amen.

Alia sequentia:

Hic est calix babilonis
illudentes fel drogōis

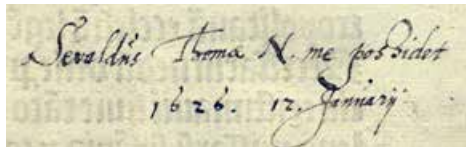
In die assūp. ma: E vi

egregiam unctōis. **Q**uius
nomen est oleum effusum per
aculeum passionis. **R**ex ola-
ue nos exaudi assistentes tue
laudi omni quarta feria.
Quia tui tunc agonis ⁊ fe-
licis passionis colitur memo-
ria. **C**hristi martyr hanc co-
hortem pro qua subisti mor-
tem iunge celi ciuibus. **D**e-
lictorum nos a fece tua pur-
ga sancta prece cunctis et a
sordibus Amen.

**In assumptiōe beate marie
ueginis. Sequentia.**

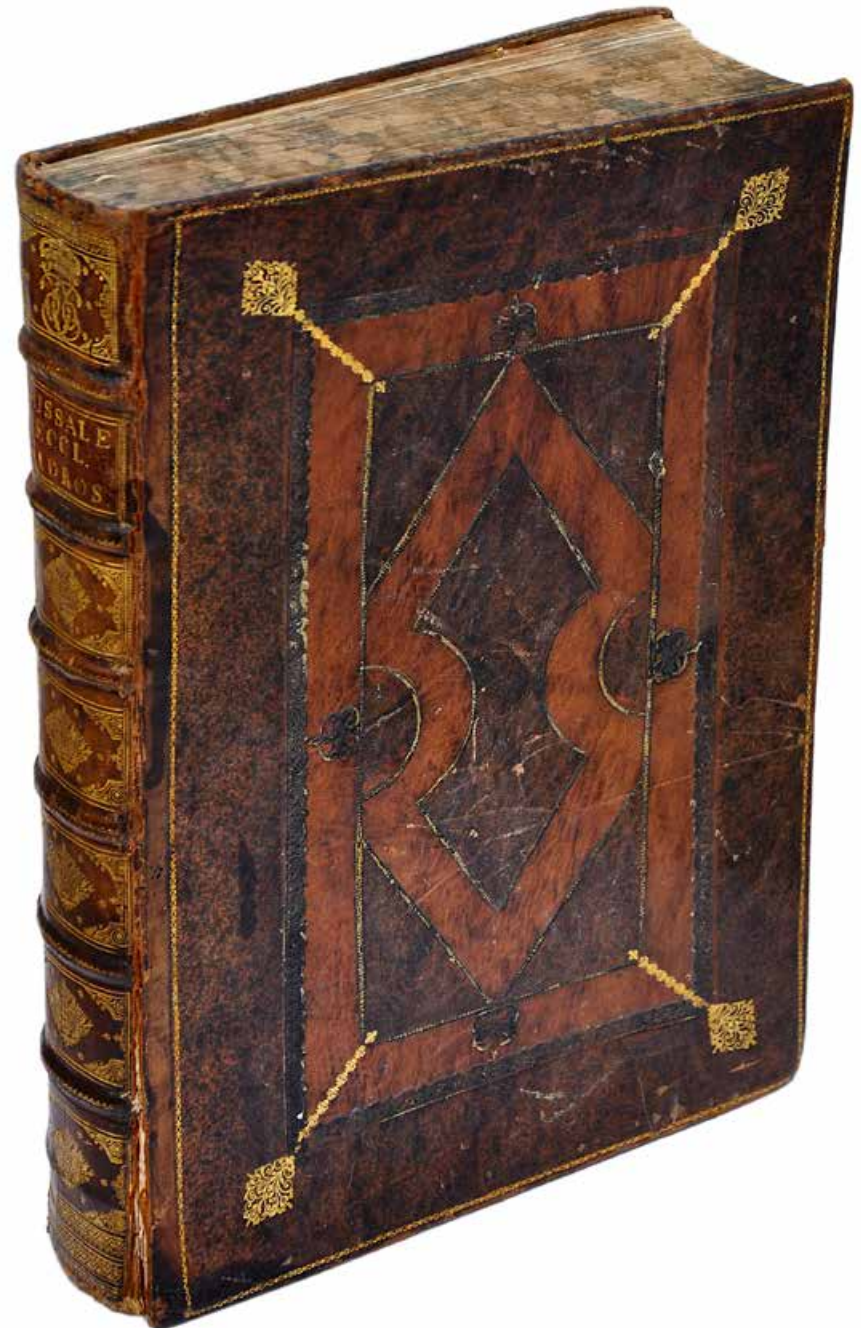
Rex virga prime ma-
tris eue flores rosa p-
cessit maria. **O**ritur ut lu ci-
fer inter astra etherēa per-
pulchra ut luna **F**lagre fecit
ultra grāia balsoma riamē

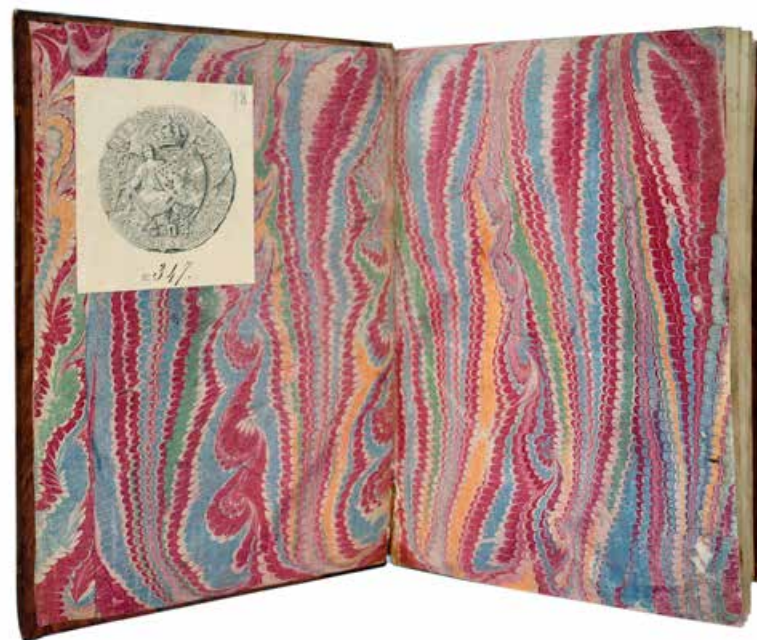
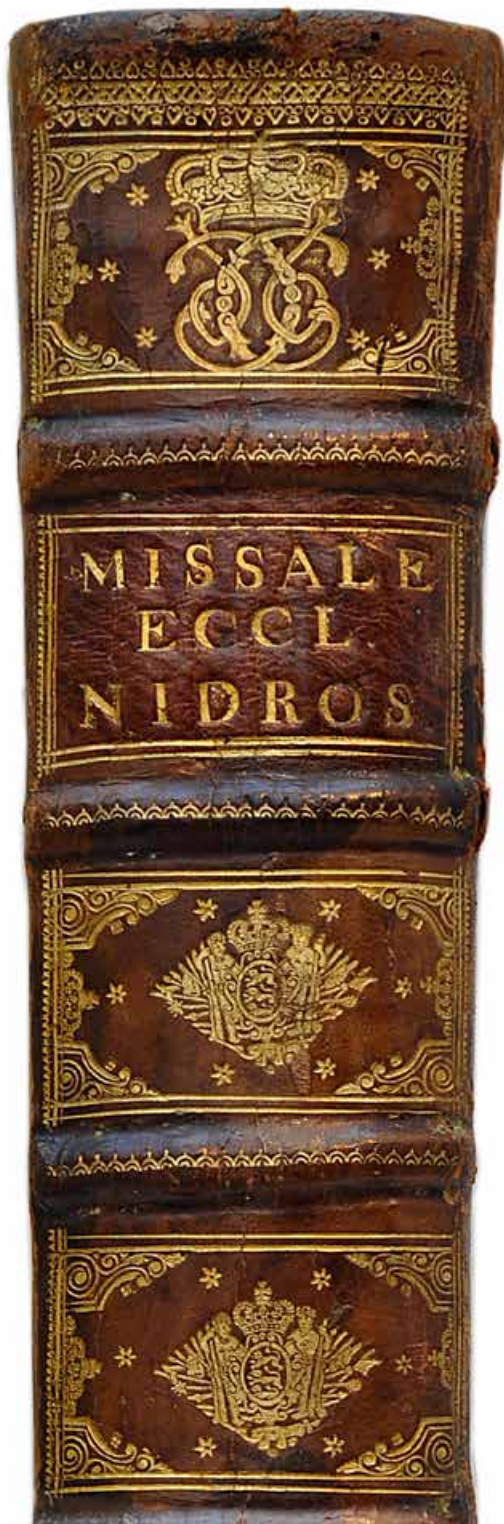
☪ Missalet är bundet i ett något nött men vackert skinnband från sjuttonhundratalets första hälft av den danska bokbindaren Boppenhausen och har en intressant ägarhistoria. På titelbladet har "Sevaldus Thomæ N." år 1626 skrivit sitt namn, det vill säga Sevaldus Thomæ Norwegus (död 1649), prästson från Kristiania, nuvarande Oslo. Han hade studerat i Kö-



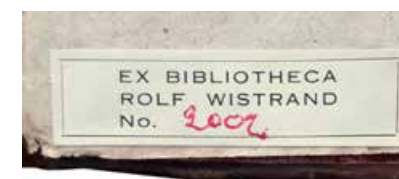
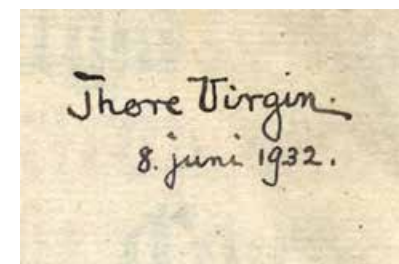
Sevaldus Thomæ N. me possidet
1626. 12. Januarij

penhamn och Wittenberg innan han 1623 återvände till Kristiania där han blev konrektor för en skola. Så småningom efterträdde han sin far som sockenpräst i staden. Nästa kända ägare är kung Kristian VI (1699–1746) vars monogram i guld återfinns på bokens rygg tillsammans med det lilla danska riksvapnet. Möjligen kan kungen ha erhållit boken som gåva i samband med sin resa i Norge 1733. Senare har





exemplaret ägts av den skotska samlaren David Laing (1793–1878) innan det 1879 köptes av Charles Louis de Bourbon, hertig av Parma (död 1883). Missalet ingick sedan i hans stora liturgiska bibliotek till dess det såldes på auktion 1932. Där ropades det in av Thore Virgin (1886–1957), en av Sveriges främsta boksamlare. Missalet har sedan dess befunnit sig i hans arvingars ägo. Det har ställts ut flera gånger i Sverige, senast på Kungliga biblioteket i Stockholm 1968.



ri dignatus est.

Feria secunda. Officium.



Miseri cordia do
mini plēa ē ter
ra alla: verbo
dei celi firmati
sūt alla alla. **ū.**

Exultate iusti in dño: rectos de
cet collaudatio. Gloria p. **Lolla**

Deus qui in filij tui humi
litate iacentē mūdū erepisti:
fidelibus tuis perpetuā con
cede letitiā. ut quos perpetue
mortis eripuisti casib⁹: gau
dys facias sempiternis nera

Om man bortser från det försvunna *Missale itine-
rantium* (1520) var Nidarosmissalet det sista katol-
ska missale som trycktes i Norden. Dess betydelse
i norsk historia understryks av det faktum att tre
exemplar ingår i Norges dokumentary, samtliga i
Nasjonalbibliotekets ägo. Av dessa är ett komplett,
de övriga saknar 14 respektive 70 blad.



[MISSALE NIDROSIENSE]

Missale pro usu toti[us] regni Norwegie secundu[m] ritus sancte Metropolitanæ Nidrosiensis ecclesie. Correctu[m] atque cum diligentia visu[m] castigatu[m] et revisu[m] Incipit in nomine domini.

☞ Köpenhamn, P. Reff, 1519.

☞ Folio (327 x 223 mm). (602) sidor arksignerade +8, a-z8, A-F8, G6, A-F8, G5, H2-3. Tryckt i rött och svart. Titelbladet med stor vinjett i form av Erik Valkendorfs vapensköld. Med många initialer i texten. Helsides träsnitt med korsfästelsen på blad v7. De tryckta notlinjerna i texten är genomgående oifyllda. Inklustrade samtida tryckta rättelselappar i texten på blad d5, f6 och p6-7.



☞ Vackert men ngt nött danskt skinnband från 1700-talets första hälft med upphöjda bind, rikt guldornerad rygg och titeletikett i marokäng med texten "Missale eccl. Nidros.". Pärmarna med dekor av spegelbandstyp i olikfärgade rektangulära och rombiska fält som har blind- och guldtryckt dekor. Blindpressade pärmkanter. Marmorerade snitt. Ryggskinet lite skadat allra nederst och bandet med en 12 cm lång spricka nedtill i frampärmen mot ryggen.

☞ Inlagan med en del spridda solkfläckar, men som helhet ren. Lagning i marginalen på blad c5, h8, i4, n2, o8, p1, q3, z2, D7 och B2, ngt större på blad m2 och på blad o7 verso där texten snuddas. Minimal reva i blad v4 och z4. Lagade nedermarginaler på blad v2-7 och

från blad C8 till slutet. Maskstyggn i inre marginalen på bladen F8–G4 och i marginalen på de två avslutande bladen. Samtida marginalanteckning på blad z1.

☪ Med Sevaldus Thomæ N:s namnteckning på titelbladet daterad den 12 januari 1626 och Kristian VI:s förgyllda monogram överst på ryggen samt det lilla danska riksvapnet inkorporerat i de övriga ryggfältens dekor. Med Charles Louis de Bourbons litograferade exlibris på frampärmens insida och Thore Virgins namnteckning på försättsbladet, den sistnämnda daterad den 8 juni 1932. Rolf Wistrands lilla exlibrislapp nedtill på eftersättsbladet. De saknade bladen G6 och H1 ersatta med välgjorda faksimiler.

SEK 2 200 000

Nielsen, *Dansk bibliografi*, nr 182. Rosenkilde & Ballhausen, *The-saurus librorum Danicorum 15th and 16th century*, nr 27. Munthe, *Missale Nidrosiense – vår eldste trykte bok i: Boknäm, s. 52-66*. Alès, *Description des livres de liturgie imprimés aux 15:e et 16:e siècle faisant partie de la bibliothèque de C. L. de Bourbon, supplément*, nr 347. Bohatta, *Katalog der liturgischen Drucke des 15. und 16. Jahrhunderts in der Herzogl. Parma'schen Bibliothek*, nr 78. Giraud-Badin & Hoepli, *Livres de liturgie imprimés aux XVe et XVIe siècles faisant partie de la bibliothèque de son altesse royale le duc Robert de Parme*, nr 73. Virgin, *Utställning av 1400- och 1500-talstryck*, nr 141. Virgin, *Ett urval av 1400- och 1500-talstryck*, nr 163. Lindberg, *Rariteter ur Virgin-Wistrands boksamling*, nr 172. En faksimilupplaga utkom 1959.



ANTI KVARIAT
MATS REHNSTRÖM



JAKOB SGATAN 27B, NB

BOX 16394

SE-103 27 STOCKHOLM

SWEDEN

TEL. +46(0)8 411 92 24



info@rehnstroem.se

www.matsrehnstroem.se

twitter.com/rehnstroem_book

www.instagram.com/antikvariatmatsrehnstrom